

SĂPĂTURI ARHEOLOGICE ÎN BURGUL ROMAN DE LA OCLAND (JUD. HARGHITA)

Depresiunea Homoroadelor face parte integrantă din districtul geografic al dealurilor înalte ale Odorheiului Secuiesc¹. Această zonă geografică se găsește la poalele Munților vulcanici ai Harghitei și ai aripii nordice a Munților Persani și se întinde pe văile dinspre izvoare ale Tîrnavei Mari și ale afluenților Oltului: ale Homoroadelor.

În general, se poate spune că această zonă, împreună cu bazinul superior hidrografic al Tîrnavei Mari, în urmă cu 25—30 de ani, erau destul de puțin cunoscute sub raportul urmelor de viață omenească aparținînd epocilor mai vechi, deși prezența sării (în formă de izvoare sau masive sărate, ca de ex. la Mărtiniș, Lueta și Crăciunel, masivul de sare de la Sînpaul, acesta din urmă fiind exploatat cu siguranță în antichitate²) este un fapt care ducea, în mod logic, la stabilirea unor comunități mai vechi sau mai recente. Pe lângă toate acestea, mai putem aminti și prezența unor minereuri de fier, relativ ușor de prelucrat chiar și cu metode primitive, în valea Homorodului Mic, în preajma localităților actuale Vlăhița și Lueta, minereuri (în speță oxizi de fier) exploatate și prelucrate și astăzi chiar la fața locului³.

Între cercetătorii mai vechi care s-au ocupat de această zonă cu o întindere mai redusă, modestă, putem aminti numele lui Balázs Orbán⁴

¹ Iu. Al. Demidovici, M. Iancu, T. Morariu, I. N. Oleinikov, Al. Savu, I. Sîrcu, cap. *Raionarea fizico-geografică*, în vol. *Monografia geografică a Republicii Populare Române. I. Geografia fizică*, (București), 1960, p. 651—652; vezi și *Harta geologică a Republicii Socialiste România*, foaia L-35-XIV, 20. *Odorhei*, București, 1968, p. 14—15, 59; redactori: M. Săndulescu, Al. Vasilescu, A. Popescu, M. Mureșan, Adela Arghir-Drăgulescu, T. Bandrabur; notă explicativă de: Al. Vasilescu, M. Mureșan, Ileana Popescu, Jana Săndulescu, A. Popescu, T. Bandrabur.

² Cf. articolul *Sînpaul* din *Repertoriul arheologic al R. S. România*, păstrat în formă de manuscris la Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca, precum și TIR, L-35, București, 1969, p. 67.

³ G. Ferenczi, I. Ferenczi, *Observații de topografie arheologică în partea superioară a Depresiunii Homoroadelor (jud. Harghita), între anii 1957—1978* (Raport preliminar), în *ActaMN*, XVI, 1979, p. 411—412. Deoarece în lucrările noastre comune [vezi, *Régészeti-helyrajzi kutatások a Nagy-Küküllő völgyének felső részében 1955—1956-ban* (Előzetes jelentés), în *Studia*, Tom. III, Nr. 8, Ser. IV, Fasc. 2, Historia, 1958 (apărut în 1960), p. 15—35; *Săpături arheologice cu caracter informativ executate între anii 1962—1965 de Muzeul din Odorhei* (Notă preliminară), în *Studii și materiale—Tg. Mureș*, II, 1967, extr., respectiv *Cercetări de topografie arheologică în bazinul superior al Tîrnavei Mari* (Partea I), în *Materiale*, X, 1973, p. 335—350] am prezentat o bibliografie exhaustivă, de astăzi dată renunțăm la repetarea ei și, în cele ce urmează, ne vom referi doar la cea mai strict necesară.

⁴ *A Székelyföld leírása. Történelmi, régészeti, természetrajzi és népismereti szempontból*, vol. I, Pest, 1863.

și Gábor Téglás⁵. În primăvara anului 1940, un mic colectiv format din C. Daicoviciu, Al. Ferenczi și M. Macrea a întreprins noi cercetări de teren în regiune⁶. În vara anului 1942, urmărind resturile liniei de apărare romană de pe granița de est a provinciei Dacia, István Paulovics a cutreierat o parte din fișa amintită⁷.

Ținând seama de importanța destul de mare, din punct de vedere arheologico-istoric, pe care o are atât bazinul superior al Tirnavei Mari, cât și Depresiunea Homoroadelor, Muzeul din Odorheiu Secuiesc a înscris în planul său de cercetare recunoașteri pe teren, mici sonde, săpături de salvare, precum și săpături arheologice sistematice, fără însă, din motive obiective, să aibă un caracter exhaustiv.

Obiectivul principal al cercetărilor noastre l-a constituit datarea, mai precis încadrarea cronologică, pe epoci, a cetăților aflate în număr relativ mare în zonă, dar nedatate corect, stabilirea eventualelor lor relații și conexiuni.

Astfel, îndeplinind an de an planul amintit, am ajuns și la cetatea „Hagymás („Cetatea cu ceapă“), pe care o vom prezenta pe scurt în lucrarea de față.

La o distanță (în linie dreaptă) de aproximativ 4,8 km est-sud-est de centrul comunei Ocland, pe o șa importantă din punct de vedere antropogeografic a interfluviului dintre valea Homorodului Mic, pe de o parte, și valea Virghișului, pe de altă parte, șa numită „Virful Hășmașului“, sau „Virful cu ceapă“ (Hagymástető), cu o înălțime absolută de aproximativ 680 m, fiind una dintre cele mai joase și ale Munților Perșani (este vorba de aripa de nord a acestor munți), la punctul numit „Cetatea Hagymás“, situată pe înălțimea dominantă, cu o poziție cvasi-centrală, a șei întinse și relativ plate, există o mică fortificație cu un plan patrat (33 × 30 m). Șaua în cauză asigură trecerea relativ ușoară dinspre „golful“ nordic al depresiunii Țării Birsei înspre Depresiunea Homoroadelor, deci spre interiorul mării Depresiuni a Transilvaniei.

În literatura mai veche de specialitate s-a afirmat că întăritura ar fi de origine romană, fiind un fel de avanpost al castrului roman de la Sinpaul⁸.

Cu ocazia săpăturilor executate în vara anului 1971 presupunerea lui G. Téglás s-a dovedit a fi justă. Într-adevăr, este vorba de o mică

⁵ Dák várak Udvarhely megye keleti és éjszaki hegyvidékein, în *Erd Múz*, XII, 1895, p. 246; idem, *A Limes Dacicus két Küküllő és Olt közötti részlete Udvarhelymegye éjszaki és keleti hegységeiben Oroszfalutól (!) Alsó-Rákosig*, în *ArchKözl*, XIX, 1895, p. 26—27, fig. 21, p. 45; idem, *A rómaiak végvárai a Hargita hegység alján és a keleti határvédelem célja és rendszere*, în *ErdMúz*, XIII, 1896, p. 422; idem, *Dacia keleti határvonala és annak védelmi rendszere a Maros felső völgyétől az Olt rákos-hévízi szorosáig*, în *ErdMúz*, XVII, 1900, p. 316.

⁶ C. Daicoviciu, *Neue Mitteilungen aus Dazien*, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 316.

⁷ *Dacia keleti határvonala és az úgynevezett „dák“-ezüstkincsek kérdése*, [Cluj], 1944, p. 54.

⁸ Cf. literatura de specialitate citată în nota 5. Menționez că I. Paulovics nu a umblat la fața locului. El pomeneste foarte pe scurt întăritura în discuție, ca fiind suspectă, referitor la epoca romană (op. cit., p. 54).

fortificație de pământ (*burgus*), un fel de avanpost al castrului de trupe auxiliare de la Sînpaul (*Numerus Maurorum S...?*)⁹.

Conform constatărilor noastre, făcute cu ocazia săpăturilor, putem afirma că are mai toate elementele obișnuite de întăritură: un șanț de apărare în formă de ic și un val, acest ultim element de fortificație fiind completat, probabil, și cu o palisadă făcută din trunchiuri de stejar.

Iată datele detaliate ale mici întărituri constatate cu ocazia lucrărilor: ea are laturile dispuse conform punctelor cardinale (fig. 1). Se găsește în punctul culminant al șeii, dar cu toate acestea nu are o zonă prea largă de control în față, nefiind amplasată pe un punct dominant în sensul strict al cuvîntului. Terenul fortificației este puțin înclinat spre sud, spre porțiunea cea mai joasă a șeii, porțiune traversată de drumul județean actual. Astăzi terenul se folosește ca loc de cosit al C.A.P.-ului de la Ocland, loc de cosit presărat cu grupuri de arbori (stejari) și de arbuști.

După cum se desprinde din schița alăturată (fig. 1), întăritura are un plan patrat, cu colțurile rotunjite, fiind împrejmuită din trei părți (vest, nord și sud) de un șanț de apărare, actualmente nu prea lat și nu prea adînc. Interiorul burgului, năpădit de iarbă, este înconjurat de un val de pământ aplatizat. În colțul de sud-est cotul rotunjit al valului își pierde regularitatea, fiind deranjat de o groapă mare făcută de căutători de comori. (După afirmația lui G. Téglás, această formațiune de teren ar ascunde resturile „unui turn de pază” cu plan patrat, avînd o construcție de lemn în partea superioară, cu dimensiunile interioare de 4 × 4 m, ridicat pentru apărarea singurei intrări făcute spre est, spre valea Virghișului, cu alte cuvinte spre „*barbaricum*”). Cu ocazia efectuării secțiunii nr. II (fig. 1) nu am reușit însă să prindem urmele vreunei astfel de construcții. [Aici este cazul să menționăm, totodată, faptul că planul dat de G. Téglás al fortificației romane (în *ArchKözl*, XIX, 1895, p. 27, fig. 21) nu corespunde întocmai realității, întrucît este o imagine (reflectată în oglindă) a realului, lucru ce se desprinde ușor cu ocazia comparării planului dat de acest autor cu planul prezentat în lucrarea de față.]

În momentul începerii lucrărilor de dezvelire interiorul burgului era aproape neted, cu o relativ mică înclinație spre miazăzi.

Intenția noastră a avut ca scop următoarele: de a secționa toate elementele de apărare și, pe de altă parte, de a dezveli o suprafață oarecare

⁹ Cf. C. Daicoviciu, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 316; J. Szilágyi, *A daciai erődrendszer helyőrségei és a katonai téglabélyegek — Die Besatzungen des Verteidigungssystems von Dazien und ihre Ziegelstempel*, în *DissPann*, ser. II, nr. 21, Budapest, 1946, pl. XVIII/273; I. I. Russu, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 361; G. Bakó, *O vexilație a Legiunii XIII Gemina în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIVA*, 28, 2, 1977, p. 204, nota 83. După cum am avut ocazia de a arăta într-o comunicare intitulată „O încercare de localizare a centrului tribal dacic *Sangidava* în Depresiunea Ciucului”, susținută în cadrul seriei de comunicări la Societatea de studii clasice — filiala Cluj-Napoca în februarie 1982, localitatea antică *Sangidava* nu putea fi în nici un caz la Sînpaul, în valea Homorodului Mare. În acest fel ipoteza de lucru a lui G. Bakó în privința dezlegării literelor *NMS* observate pe cărămizile stampilate care provin din castrul roman de la Sînpaul, sub forma *N(umerus) M(aurorum) S(ingidavensium)* nu este deloc acceptabilă.

OCLAND PLANUL BURGULUI ROMAN DE LA „CETATEA HAGYMAŠ”

Scara: 1:400

0 1 2 3 4 5 m

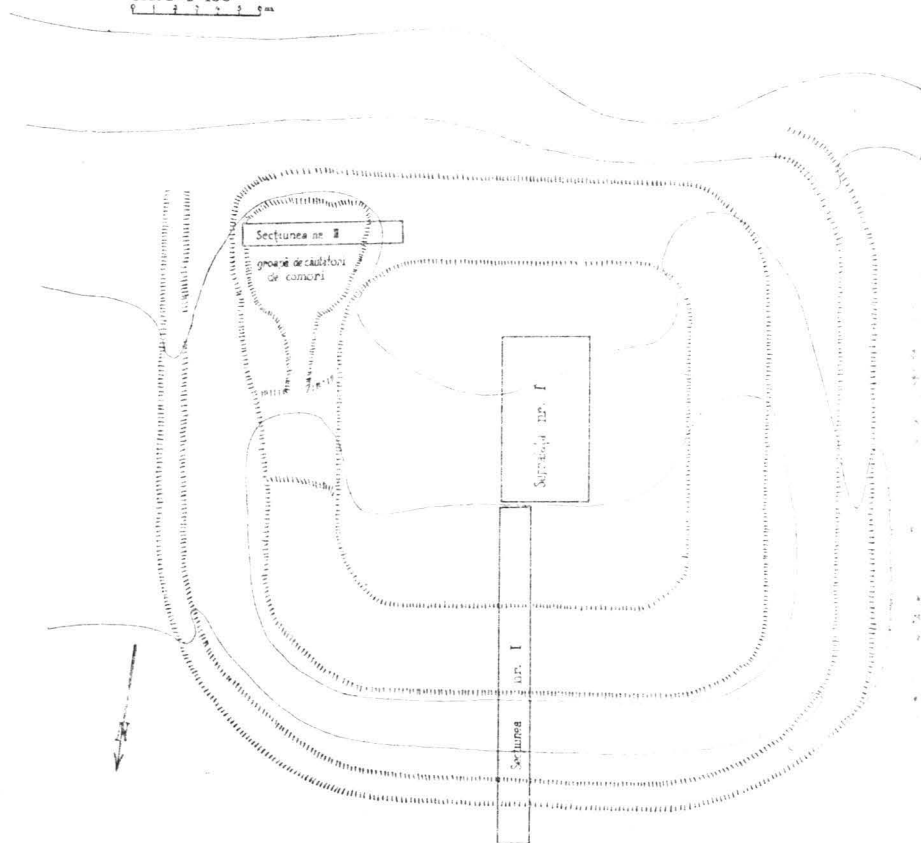

Fig. 1.

pentru studierea urmelor de locuire. Pentru realizarea acestor deziderate s-a practicat secțiunea nr. I, precum și suprafața nr. I.

a) Profilul de est al secțiunii nr. I (lungă de aproape 16 m, lată de 1,5 m, fig. 2) a furnizat câteva elemente: 1) terenul peste tot este acoperit cu un strat de humus modern a cărui grosime variază între 30—32 cm (capătul de nord al secțiunii), 40 cm (capătul de sud al secțiunii), respectiv 20—22 cm (partea cea mai înaltă a corpului de val).

Între m 2,05 și 5,10, socotit pe orizontală dinspre nord spre sud, se deschide șanțul de apărare cu planuri oblice, tăiate perfect în lutul galben, ușor de săpat, avînd o formă de ic. În pămîntul de umplutură al șanțului, mai bogat în materii organice în partea lui inferioară, nu s-a găsit nimic deosebit, umplutura, de altfel, fiind destul de omogenă. Între m 5,10 și 13,20 lutul galben, neumblat, foarte curat, omogen, fără pietriș, este căpăcuit de stratul relativ subțire (5—12 cm) al humusului

antic, conținând slabe urme de cultură (fragmente ceramice romane, lucrute la roată, de culoare roșiatică și cenușie-deschisă). Mica lentilă de grindă de stejar carbonizată, găsită între m 8—8,4 a zăcut sub acest „strat de cultură”. Pe această masă subțire de pământ a fost ridicat corpul valului (actualmente destul de aplatizat), între m 5,1 și 13,3, tot dintr-un lut omogen, foarte curat, fără nici o piatră, în parte aruncat din șanț, în parte adus din împrejurimile nemijlocite. Partea „frontală” a corpului de val, cu alte cuvinte panta exterioară a corpului se prezintă ca o masă de lut compact, bine bătătorit. Este curios că în fața lui lipsește berma obișnuită, fapt pe care nu-l putem explica în momentul de față. În dreptul m 7,20—7,45 se pot observa urmele unui stilp de stejar putrezit, adâncit aproximativ 95 cm în corpul valului, în acea porțiune unde lutul nu mai este bătătorit. Se poate presupune că a făcut parte dintr-o palisadă, deși în lățimea secțiunii (late de 1,5 m) nu am mai dat de urmele vreunui alt stilp.

Între m 13,3—15,8, socotit pe orizontală, ar trebui să apară urmele drumului de rond (pietruit), dar așa ceva nu am putut observa.

b) În interiorul fortificației au fost observate urmele unei barăci, construită, probabil, în întregime din material lemnos.

c) Cu ocazia lucrărilor au fost recoltate materiale ceramice de factură net romană, iar la baza valului, în humusul antic de pe latura nordică a întăriturii, au fost găsite și câteva fragmente de ceramică dacică, făcută cu mîna din pastă grosieră, din faza a II-a (?) a dezvoltării ei, fragmente de ceramică dintre care unul, un vas mic, întregibil, este ornamentat cu briu alveolat aplicat pe partea cea mai bombată¹⁰. În afara acestor

¹⁰ Trebuie să menționăm cu regret că după plecarea în 1974 a unuia dintre semnatarii acestui articol (G. Ferenczi) de la conducerea Muzeului din Odorheiu Secuiesc, din cauza noilor conducători, de atunci destituiți din funcție, materialele ivite au fost tratate în mod necorespunzător, ba chiar neglijent, amestecîndu-se cu cele provenind din alte săpături efectuate de noi, unele s-au și pierdut, nimeni din personalul actual al muzeului respectiv nemaiputînd da vreo lămurire asupra existenței lor. Tocmai din această cauză trebuie să renunțăm la ilustrarea pieselor celor mai remarcabile.

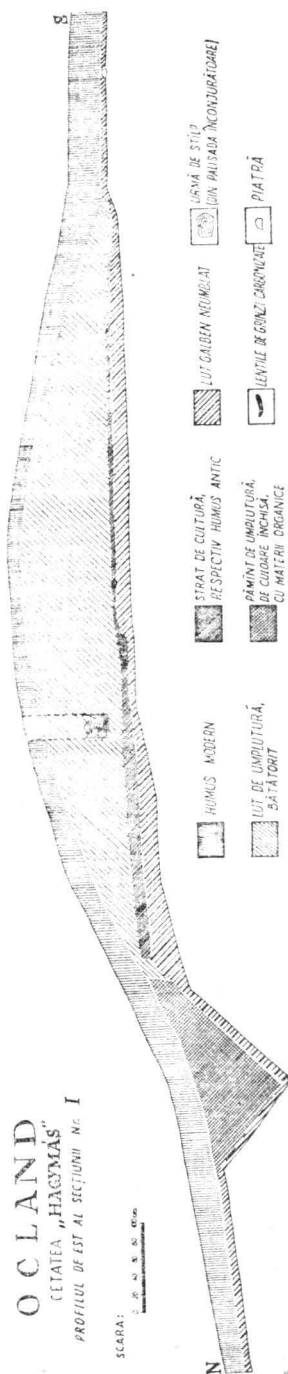

Fig. 2.

vestigii au ieșit la iveală și mai multe obiecte de fier, între care citeva vîrfuri de sulită (*pilum*), verigi, precum și o daltă de scobit lemnului. Monede nu s-au găsit.

Urme de incendiu nu au fost constatate în tot cursul lucrărilor, fapt care pledează pentru o părăsire în condiții pașnice a burgului, respectiv pentru o viață relativ liniștită în tot timpul folosirii lui — față de acele două întărituri de pămînt de deasupra Băilor Homorodului, pe cumpăna apelor între bazinul hidrografic al Tîrnavei Mari și cel al Homorodului Mare, respectiv al Oltului, săpate de noi parțial în cursul anilor 1963 și 1964, unde aveam ocazia de a constata nu numai urmele incendiilor, ci și distrugerea completă a uneia, construită anterior celeilalte, ultima ridicată în urma distrugerii celei anterioare, din punct de vedere strategic, probabil, la un loc și mai potrivit, la o distanță de circa 180 m spre nord-est de aceasta¹¹.

Apele ce izvorăsc din poalele de sud-sud-vest și sud ale blocului central al Munților Harghita: Virghișul, Homorodul Mare și Mic, sînt afluenți ai Oltului, iar Tîrnava Mare și Mică cu afluenții lor, sînt afluenți ai Mureșului. Văile Homoroadelor, săpate în porțiunea lor superioară în platoul vulcanic imens al Munților Harghita în direcție aproape nord-est—sud-vest, fac posibil cel mai scurt drum nu numai spre sud-vest, spre Pasul Turnu Roșu, ci și spre vest, spre centrul Transilvaniei, adică spre centrul Daciei romane, asigurînd un acces mai ușor, mai comod, chiar mai potrivit decît cel oferit de valea Tîrnavei Mari, în primul rînd dinspre părțile centrale ale provinciei Dacia spre teritorii de graniță periclitată în măsură mai mică sau mai mare de dacii liberi, care locuiau, după cum este cunoscut, pe versantul estic al Munților Harghita, în depresiunile intracarpătice ale Ciucului¹².

În caz de pericol trupele romane din castrale de la Hoghiz, Sighișoara (?), respectiv Alba Iulia — *Apulum* puteau ajunge în timp mai scurt în vederea respingerii atacului în părțile amenințate dinspre est¹³.

Alături de aceste considerente strategice, trebuie luată în seamă și bogăția subsolului zonei, exploatată în acea vreme. Transportul (natural) al materialului extras de sclavii *conductorum salinarum* etc. — fapt documentat prin diferite descoperiri arheologice¹⁴ — spre centrul

¹¹ G. Ferenczi, I. Ferenczi, în *Studii și materiale* — Tîrgu Mureș, II, 1967, p. 55—56; idem, în *Materiale*, X, 1973, p. 346 și 348.

¹² I. Ferenczi, *Considerații de ordin arheologico-istoric privind importanța Depresiunilor Ciucului în epoca romană și postromană. (Problema dacilor liberi în estul Transilvaniei)*, în *Acta Hargitensia*, I, 1980, p. 23—37.

¹³ Vezi și G. Téglás, *ibidem*; J. Szilágyi, în *DissPann*, ser. II, nr. 21, p. 5—6, respectiv 17—18 și nota 83.

¹⁴ Cf. articolul *Sinpaul* din *Repertoriul arheologic al R. S. România*; G. Ferenczi, I. Ferenczi, *Săpăturile de salvare din 1957—1958 de la Sinpaul*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 401—405; idem, *O nouă mărturie epigrafică în legătură cu activitatea împăratului Lucius Verus în provinciile de lângă Dunărea de Jos și în Dacia*, în *Sargetia*, VII, 1970, p. 59—78.

provinciei Dacia, dar mai de grabă spre celelalte părți ale Imperiului roman prin Pasul Turnu Roșu, s-a făcut tot mai ușor și mai ieftin pe cale fluviatilă, Homoroadele avînd legătură directă cu aceste teritorii mai apropiate sau chiar mai îndepărtate. Pînă la vărsarea Homoroadelor (unite) în Olt, între Hoghiz și Ungra, este o distanță relativ mică, circa 40 km, care necesita, probabil, transportul (parțial) rutier al sării exploatare.

Nu este de mirare, deci, faptul că în nemijlocita apropiere a graniței de sud-est a Daciei romane, vecinătate în înțelesul strict al cuvîntului, găsim nu numai urme abundente simple romane — dovezi, dealtfel, obișnuite în urma activității unităților militare din castru etc. și a familiilor lor din așezările civile —, ci, simultan, și urme numeroase: obiecte mai valoroase descoperite de ex. la Sînpaul, Rareș, Mărtiniș, ceea ce atestă prezența unui strat roman social înstărit chiar la graniță și care prezență este determinată de bogățiile pomenite ale subsolului.

Importanța întăriturii noastre romane constă în faptul că asigura legătura între castruarele romane care se țin lanț (și în acest caz ne referim numai la părțile de la poalele vestice ale Munților Harghita!), începînd de la Sărățeni din valea Tirnavei Mici, Inlăceni, dedesubtul Dealului Firtușu, Odorheiu Secuiesc (existența căruia încă nu este dovedită pe deplin prin descoperiri sigure) din valea Tirnavei Mari, Sînpaul din valea Homorodului Mare, legate între ele cu mai multe turnuri de veghe și de semnalizare, din care majoritatea descoperite recent (nepublicate), pe de o parte, și între celelalte castruare romane, în continuare cu castrul de la Baraolt și apoi cele de la Olteni și Brețcu, pe de altă parte. Între ultimele trei elemente de apărare, deocamdată, nu dispunem de urme sigure în privința orientării *limes*-ului roman, prin Munții Baraoltului și Bodocului.

GÉZA FERENCZI — ISTVÁN FERENCZI